

8. Там само. — С. 69.

9. Потушняк Ф. М. Могилиник бронзового віку біля села Чопівці // газ. Прапор перемоги, — Мукачєво, 1956. — 21 січня.

10. Потушняк Ф. М. Перші знахідки лужицької культури на Закарпатті. // газ. За більшовицькі кадри 9УжДУ). — Ужгород, 1952. — 9 червня.

11. Там само.

12. Потушняк Ф. М. Археологічні знахідки бронзового та залізного віку. — С. 62.

13. Там само. — Таблиця ХІІ, — С. 188.

14. Там само. — С. 63.

ПАВЛО ПЕНЯК

ПРОБЛЕМА ДАВНІХ СЛОВ'ЯН ЗАКАРПАТТЯ В ПРАЦЯХ ФЕДОРА ПОТУШНЯКА

Серед багатограних наукових інтересів Ф. М. Потушняка значне місце займало вивчення історії давніх слов'ян Закарпаття. Якщо в роботах вченого 40-х років ХХ ст. основна увага приділялась етнографії слов'янського населення краю (фольклор, звичаї, вірування), у дослідженні якої він здобув певних успіхів, то з кінця 40-х — 50-х рр., ставши доцентом УжДУ, серйозно зайнявся вивченням археологічних пам'яток краю, в тому числі і давніх слов'ян.

Проблема визначення часу появи давніх слов'ян в Карпатській улоговині виникла ще в середині ХІХ ст., коли її розв'язанням зайнялись такі видатні славісти, як П. Шафарик, Л. Нідерле. На Закарпатті свій вклад у її вивчення вніс засновник археологічної науки в краї Т. Легоцький та його послідовники Й. Янкович, брати Затлукали, чеські вчені Я. Бем та Я. Ейснер (друга пол. ХІХ — 20-30 рр. ХХ ст.) [1]. Після возз'єднання і в перші роки радянського періоду в історії Закарпаття слов'янські старожитності вивчав К. В. Бернякович [2]. Згадані дослідники висловили ряд слушних думок, які ґрунтувались, головним чином, на вивченні писемних джерел. Щоб підтвердити зроблені висновки, конче потрібні були польові дослідження слов'янських поселень, городищ, могильників, речових пам'яток.

Першим, хто розпочав пошуки археологічних пам'яток давніх слов'ян Верхнього Потисся, був Т. Легоцький. В 1894 р. він розкопав курганий могильник у Краловському Холмі (Східна Словаччина), а в 1896 р. — могильник у Зняцеві Мукачівського району [3]. Т. Легоцький безпомилково відніс ці курганні могильники давнім слов'янам. Слов'янськими він вважав також ряд пам'яток, виявлених ним в Кошицькій окрузі (Задільська долина), у Берегові, Мукачеві та ін.

Польові дослідження слов'янських пам'яток Закарпаття в 30-х роках продовжив колишній директор Мукачівського земського музею Й. Янкович. В 1932 і 1938 рр. він провів розкопки курганного могильника біля с. Червеньова Мукачівського району, дослідивши 13 курганів. Історична наука отримала достовірні матеріали про ритуал поховання давніх слов'ян VII-IX ст. [4].

В 1950 р. К. В. Бернякович здійснив перші розкопки поселення в Ужгороді на Радванці. Ним було досліджено слов'янське напівземлянкове житло з піччю-кам'янкою VIII-IX ст. [5].

З такою джерельною базою зустрівся Ф. Потушняк, продовживши в 50-х роках дослідження слов'янських і давньоруських пам'яток Закарпаття. Вчений розумів, що без продовження польових досліджень неможливо вивчити історію слов'янських племен краю, тому розкопки стали пріоритетними в його роботі.

Протягом першого повоєнного десятиріччя Ф. Потушняком було виявлено, обстежено і частково розкопано ранньослов'янські і давньоруські пам'ятки в Ужгороді (урочище Галаго), Лісковому, Дерцені, Лавках, Чинадійові Мукачівського району, Оріховицях, Глибокому Ужгородського, Осою Іршавського району [6]. Слід підкреслити, що дослідник до ранньослов'янських відніс відкриті ним поселення в Ужгороді та Бобовому Виноградівського району типу "полів поховань" [7].

Серед відкритих і досліджених Ф. Потушняком пам'яток ключове значення мав безкурганний могильник з тілопокладанням пражської культури в Ужгороді (кар'єр цегельно-черепичного заводу по вул. Загорська). Тут в 1951 р. робітники на глибині 1,5 м натрапили на велике вогнище, від якого залишились сліди у вигляді скупчення попелу, деревного вугілля

та обпаленої глини. Як описує Ф. Потушняк, в центральній частині вогнище було вимощене кам'яними плитами, мало округлу форму діаметром 3 м, товщина шару в найбільшому скупченні вугілля і попелу - 0,25 м. Посередині вогнища стояв глиняний горщик, наповнений перепаленими людськими кістками і попелом. На відстані 50 м на схід від першого було виявлено друге поховання. Воно знаходилося на глибині 2 м від сучасної поверхні в стерильному наносному піщаному шарі. Урна, наповнена перепаленими людськими кістками, лежала на вимощеній кам'яними плитами площалці. Поруч з нею лежав розбитий горщик.

Кремація небіжчика, як гадав дослідник, здійснювалася на місці поховання, про що свідчить наявність великої кількості деревного вугілля. Останки трупоспалення склалися в горщики - урни, які за формою і тістом нагадують урни празького (корчакського) типу. Відсутність земляного насипу над похованням дало підставу віднести поховання до безкурганних могильників з трупоспаленням і датувати VI-VII ст. [8]. Які причини спонукали нас так детально зупинитись на описі безкурганного могильника з трупоспаленням в Ужгороді? Справа в тому, що даний могильник і наступні нововідкриті ранньослов'янські пам'ятки кінця V - VI ст., досліджені в 70-80-х рр. (Холмок, Галоч, Берегове) [9], виявилися тими визначальними пам'ятками, які заповнили існуючий хронологічний розрив між старожитностями першої половини I тис. н.е. (культура карпатських курганів, пшеворська культура) і давньослов'янськими пам'ятками VII - IX ст.

Заслужовують на увагу виявлені Ф. Потушняком слов'янське і давньоруське поселення в Лісковому і Дерцені Мукачівського району. У Лісковому вчений на невеликому пагорбі (Кендердомб) відкрив шість чорних плям, що розташувалися вздовж берега Чорного мочара. На місці чорних плям знаходилися напівземлянкові житла, в заповненні яких зібрано фрагменти кераміки, що походять від горщиків і сковорідок. Вони виготовлені від руки і прикрашені хвилястими п'яти- і семирядними лініями. Поселення дослідником датуються VII - VIII ст.

До давньоруського часу IX - X ст. належить поселення в Дерцені (урочище Болоцо). Тут Ф. Потушняком зафіксовано

11 виритих чорних плям, які він пов'язував з місцями існування житлових і господарських споруд. На чорних плямах зібрано значну кількість уламків кераміки, що походять від горщиків різної величини, виготовлених на гончарному кружі. Значення опісаних поселень, а також тих, які були відкриті в 70-80-х рр., полягає в тому, що між ними немає хронологічного розриву, не це намагаються твердити деякі дослідники.

Відносно питання щодо часу появи давніх слов'ян на Закарпатті, то Ф. Потушняк був прихильником концепції про ранню їх появу в краї. Виявлений і досліджений ним безкурганний могильник у Великому Березному було віднесено до "скіфо-лужицької" культури, привнесеної сюди слов'янськими племенами у VIII - VI ст. до н.е. [10].

Елементи слов'янського ритуалу Ф. Потушняк вбачав в курганних могильниках раннього залізного віку в Білках, Горбку, Осою, Колодному Іршавського району [11]. Наявність слов'ян на території краю в I - IV ст. н.е. вчений пов'язує з пам'ятками культури "полів поховань", знайдених в Ужгороді, Лобовому Виноградівського району та ін. [12].

Отже, внесок Федора Потушняка у вивчення стародавньої історії слов'ян Закарпаття, виходячи з сьогодення, досить значний. Найбільш цінним у його роботі є виявлення нових ранньослов'янських і давньоруських пам'яток на теренах краю. Проте через обмежені можливості вчений не зміг ґрунтовно дослідити та інтерпретувати їх. Тому в їх характеристиці зустрічаються деякі суб'єктивні моменти. Вони були породжені тодішнім станом археологічної науки, в тому числі і славістичної. Час його роботи припав на період нагромадження джерелознавчої бази давньослов'янських пам'яток у Карпатській улоговині, аналіз яких відбувався в 70-80-х рр. XX ст.

Література

1. Šafarik P. Slovanske starozitnosti. - Praha, 1837; Niederle L. Slovanske starozitnosti: Puvod a počatky slovanu vychodnich. - Praha, 1924; Lehoczky T. Adatok hazank archeologiajához különös tekintettel Beregmegyére és környékére. - Munkacs, 1912. - 2 köt.; Jankovich J. Podkarpatska Rus v prehistorii. - M., 1931; Eisner J. Slovensko a Podkarpatska Rus v dobe hradistni // Niederlův sborník. - 1925. - 4.

2. Бернякович К. В. Исследование древнеславянского поселения VII - IX вв. в Ужгороде // КСИА. - 1954. - Вып. 3. - С. 39 - 48.
3. Leńoczky T. Названа праця.
4. Янкович Й. Звіт про розкопки курганів біля с. Червене в Мукачівського району в 1932 році. - Фонди Закарпатського краєзнавчого музею /далі - ЗКМ/.
5. Бернякович К. В. Древнеславянские памятники Закарпатской области /СССР/ // СИА. - 1957. - 2. - С. 435 - 455.
6. Потушняк Ф. М. Археологічні знахідки в Ужгороді // Наукові записки УжДУ. - 1954. - Т. 9. - С. 399 - 414; Він же. Звіт про археологічну розвідку 1954 року в Мукачівському районі. - Фонди ЗКМ; Він же. Звіт про археологічну розвідку 1954 року в Іршавському районі. - Фонд ЗКМ; Він же. Звіт про археологічну розвідку 1955 року в Ужгородському районі. - Фонд ЗКМ.
7. Потушняк Ф. Біля двох тисяч років тому ... // газ. Закарпатська правда. - Ужгород, 1956. - 17 червня.
8. Потушняк Ф. М. Археологічні знахідки ... - С. 414.
9. Пеняк С. І. Дослідження слов'янських і давньоруських пам'яток Ужгородського району // Методичний посібник для студентів з археології. - Ужгород, 1974. - С. 73 - 101.
10. Потушняк Ф. Щікава археологічна знахідка // газ. Закарпатська правда. - Ужгород, 1955. - 8 липня.
11. Потушняк Ф. Археологические раскопки на Иршавщине // газ. Советское Закарпатье. - Ужгород, 1955. - 2 лютого.
12. Потушняк Ф. Археологічні знахідки в Ужгороді // газ. Закарпатська правда. - Ужгород, 1953. - 13 червня.

ІВАН АНДРУСЯК,
 МИХАЙЛО БЛЕЦКАН,
 ВАСИЛЬ ЛОГОЙДА,
 ОЛЕКСАНДР ХОМЕНКО

ПИТАННЯ ІСТОРІЇ ФІЛОСОФІЇ В НАУКОВІЙ СПАДЩИНІ ФЕДОРА ПОТУШНЯКА

Кожна епоха народжує своїх мислителів, виразників народної позиції і думки. В першій половині 20-го століття на Закарпатті такою постаттю, безперечно, був Федір Потушняк. Його справедливо можуть називати своїм